

ФІЛОСОФСЬКА СКАРБНИЦЯ

Сергій Явоненко

●

ІСТОРИЧНЕ Й ЕТИЧНЕ У СИСТЕМІ ЗНАНЬ

Українське сьогодення характеризують складні й неоднозначні процеси, що зачіпають як предметно-утитарну сторону життя, так і його духовний зміст. Гостро постала й проблема переоцінки історичної спадщини. Властиві теперішній життєдіяльності суперечності ціннісних заasad і новий пошук цілісної «логіки» життя. Взаємозв'язок цих духовних рухів нібито визнається, проте ще не досліджений.

«Розсіяти туман», що охопив формування нових цінностей, деякою мірою можна, з'ясувавши значущість історичних та етичних знань у системі наявних у суспільстві знань в цілому. Система знання завжди виступає, як з'єднуюча основа по відношенню до історії й етики. Звернення до пунктів перетину цих галузей системи знань, повинно, як ми вважаємо, сприяти науковому розумінню суперечностей духовного життя в Україні та методів їх вирішення: Але якщо ми поставимо проблему тільки таким чином, то вона втратить зв'язок з інтелектуальною ситуацією сучасної філософії і набуде давніх форм «просвітництва». Воно і тепер, як вірно пише Ю. Хабермас, ще носить з маренням сподівань на те, що мистецтво й наука сприятимуть не тільки підкоренню природи, але й розумінню, світу, людини, моральному удосконаленню справедливості суспільних інститутів і навіть щастю людей, хоча ХХ ст. не поділяло такий оптимізм!

Просвітництво, безумовно, відіграло роль величної гуманістичної сили. Воно сприяло інтелектуальному і духовному оновленню людини і, звісно, ще не зовсім вичерпало свої можливості. Але минув час його безроздільного інтелектуального панування, а з ним і час знань, що сприймалися «сучасними» і «прогресивними» тільки тому, що відповідали запитам просвітництва, яке прагнуло масової популяризації наукових знань. Особливо це стосується гуманітарної сфери, що охоплює все пов'язане з життям людини. Причому просвітництво створило в суспільстві ілюзію «відомості» знання, внаслідок чого воно сприймається у масовій свідомості як «іріч» цілком зрозуміла. Тобто для людини з «середньою» освітою знання постає як тотальність, що не має структурності. Скажімо те, що існує закон тяжіння, і те, що Наполеон був талановитим військовим стратегом, — рівноважні як факти знання, хоч вони різні за своїм змістом і суттю. Але зведення їх в одну «купу» знання породжує особливу логіку думання «взагалі», якою керується людина «здорового глузду», витлумачуючи як події минулого, так і сучасність. Така логіка обмежується формально-організаційними вимогами щодо системи знання (послідовність, несуперечливість та ін.), котрі надають цій системі однорідний і самодостатній простір, де передній план займає авторитет наукового знання, відносно якого сумніви вважаються

недоречними. Отже, логіка буденного «здорового, глузду» розділяє форму і суть знання, де форма міркувань постає самодостатньою і спільною для всякого знання. Реально ж форма має сенс і дійсна як аспект змісту, оскільки вона репрезентує зміст. Як слушно зауважив Моріц Шлік, логіка діяльності полягає у з'ясуванні того, що, власне, мається на увазі. (2)

Саме особливості та поширеність, логіки «загальнозрозумілості», системи знань викликають постановку, проблеми, суті й місця «здорового глузду» або «масової свідомості» керуються формальною послідовністю, намагаючись аналізувати історичне й етичне знання безвідносно до самих історії й етики. За умов глибокої Обізнаності в історичних та етичних питаннях, котрі б утворювали інтелектуальний клімат логічної діяльності, це б свідчило про розкутість думки. Але на рівні буденності така ситуація зводиться до розумової сваволі, бо здебільшого «те, що ми маємо на увазі», нам комунікативно трансльовано. Тому багато людей, явно чи неявно, переносять отриманий у комунікації логічний «квант» на логіку самостійного предметного мислення. Тоді беруться окремі історичні успадковані погляди і з позицій «загальнозрозумілої» логіки доводиться безпідставність ідей, понять, всього того, що раніше (іноді й тепер) відносилось до вищих сфер системи знання.

Постає слушне питання: можливо, людська свідомість приречена на постійну елімінацію історичного й етичного? Оскільки таке питання заперечує наукове розуміння історії й етики, ми повинні заздалегідь відкинути його як необгрунтоване. Разом з тим аналіз згаданого вище питання стосується не науково-теоретичної, а світоглядно-філософської діяльності, оскільки воно стосується змін, що відбулись у становищі людини протягом ХХ сторіччя. Буття людини кінця ХХ ст. тільки-но виходить на нові рубежі, переступаючи зокрема дві суттєві світоглядні орієнтації. По-перше, людина на початку ХХ ст. намагалася бути «чистим спостерігачем» і разом з тим ще й «чистою» дійовою особою. Вона забувала про свою належність до історії, а не навпаки. Вона також не помічала, що «життєвий світ», який, до речі, ми не обираємо, забезпечує нам можливість громадських моральних дій. Вважалось, що мораль є особистою справою, яка «нічого не має під собою». Цим сяялась ілюзія виключності і величності, а разом і моральних дій. І хоча зв'язок сучасної людини з традиціоналістським мисленням відійшов в минуле, проте у своєму світовідчутті, і це — друге, людина відкриває для себе, що туга за істинною презентністю та за істинною присутністю найбільш сучасна і дієспроможна. Ураховуючи це, німецький філософ Люббе так охарактеризував сьогодення: «Ностальгія и. утопія, ренессанс которых мы не случайно переживаем в одно и то же время, дополняют друг друга». (3) Так, в досвіді повсякденної життєдіяльності людина висвітлює свої історичні та моральні орієнтації. Разом з тим нерідко уся її етико-історична «настроєність» керується тим, що у сучасній філософії здобуло назву «наукова установка». Вона орієнтує людину на об'єктивізацію певних фрагментів реальності і на свідоме дистанціювання від них з тим, щоб усвідомити, що світ, узятий «сам по собі», для людини пустий і потребує з'ясовуючої розумової активності. Таким чином відбувається раціоналізація «життєвого світу», яка у повсякденності людини відіграє значну роль, впливає на розвиток самосвідомості.

Безумовно, світогляд людини безпосередньо і цілісно розкривається в буденній життєдіяльності, проте не акцентується свідомістю. Акцентується і локалізується світогляд тоді, коли він стосується проблем, пов'язаних з опосередковуючою діяльністю свідомості. Тут слушно зауважити, що таким чином відпрацьовується деяка штучність світоглядних

питань. Але сучасна людина, спрямована на раціональне ставлення до світу, сприймає це явище цілком природно. Саме до факту світоглядного опосередкування належить відокремлення від досвіду повсякденності особливого статусу науково-теоретичного знання та його визначення у загальній структурі знання. В умовах повсякденності також функціонує певний тип знання, особливістю якого є його неоднорідність та несамодостатність, оскільки він знаходиться у прямій залежності від різноманітних і різнорідних потреб життєдіяльності. Стосовно такого типу знання правомірніше мовити, як про обізнаність.

Саме у зв'язку з цим історія й етика привертають до себе особливу увагу. Наше зауваження щодо неможливості абстрагування у свідомості людини історії та етики як теоретичних областей знання, так і характер виділення науково-теоретичного знання із повсякденності (пов'язаний з світоглядним опосередкуванням) говорять нам про наявність стійкого «з'єднуючого містка» між науково-теоретичним знанням та знанням, що функціонує як обізнаність. Найголовніше тут вірно зрозуміти метафору «з'єднуючий місток». Мається на увазі певна якісна визначеність, що надає можливість відповідати безпосереднім світоглядним потребам повсякденної життєдіяльності. Треба також розуміти, що зовсім уникнути деякої подвійності неможливо, а у певному аспекті вона навіть буде підкреслюватися.

Напрямок нашого дослідження історії й етики, відкрив, так би мовити, «нетрадиційну» перспективу. Традиційним виступає аналіз областей знання з позицій самого знання, де упереджуючу роль відіграє його самодостатній характер. Ми ж можемо зосередитися на аналізі повсякденності, що неодмінно надасть змогу зробити ряд теоретичних висновків і актуалізувати проблему історичного й етичного у системі знання.

В основі логіки буденної свідомості перебувають уявлення, залежно від яких формується понятійна логіка. Уявлення у свідомості людини — це «речі» вербалізовані, а тому варто при аналізі повсякденності звертати увагу на мовні аспекти.

Уявлення про історію в масовій свідомості побутує поза однозначним зв'язком із знанням історії. Незалежно від того, наскільки людина залучена до історичного знання, вона несе з собою сприйняття смислової визначеності, що стосується слова «історія». Уявлення про історію безпосередньо включається в реальність людського існування і цілком піддається розпізнаванню в ній. Так, у слововживанні термін «історія» (і його похідні) здобув досить розповсюджений характер.

А як же з етикою? Яким чином розпізнається вона у повсякденності і чи доводиться нам чути про неї в повсякденній мові? Так. Скажімо, з фразою: «Неетично». Але нечасто чуємо таку фразу і сприймається вона на фоні буденного недостатньо природним чином. Справа в тім, що повсякденність передбачає етику, але не шляхом її прямого розповсюдження, а через змістову визначеність, котра виявляється у зв'язку з етикою. Мова не йде про фіксоване опосередкування, начебто притаманне повсякденності, а про виразний потенціал згаданого «неетично» в розмовних фактах повсякденності. Очевидно, що існування цього потенціалу не визначається знанням етики.

Повсякденність акцентує передусім відмінне, тобто різний спосіб участі історії й етики в людській життєдіяльності. Так, людина живе з уявленнями про історію. Саме це уявлення, змістовно оформлене, і побутує як спільне, притаманне усім. Задумаємося: хіба від людини до людини ми стикаємося з відсутністю уявлення про історію? Ні, хоч можемо говорити про ступені розвиненості й чіткості змісту уявлення.

До того ж, йдеться про факт загальнодоступності сприйняття історії. Людина не вагається з уявленням про історію, але це зовсім не означає, що воно береться невідомо звідки. Це уявлення має свою генезу, проте розгортається вона не звичним шляхом. Схоплюється спочатку частковий зміст уявлення, а далі відбувається його безперервне та послідовне уточнення. Скажімо, дитина «знає», що в неї є батько і дідусь, потім розуміє, що і у дідуся був батько, і так доходить до відчуття історії роду. Вражають людей і «свідки минулого у камені».

Прикладів можна наводити багато, але важливо те, що людині не потрібна рефлексія стосовно поняття «історія», щоб залучитися до змісту уявлення про історію. Це відбувається не теоретичним шляхом, а природно і невимушено. Не викликає сумнівів висновок, що уявлення про історію іррефлексивне. Тому можемо лише констатувати загальний і іррефлексивний характер сприйняття історії, але не розібратися, чому це так. Історія тлумачиться як асоціація з тим, що було (було насправді), тобто як все минуле. Людина відкрита для бачення минулого з незалежної від неї фактичної точки зору, бо у протилежному разі всіляка перспектива наштовхувалась би на хаос.

Уявлення про історію конститує минуле, не підвладне людській сваволі, створює його зовнішні параметри. Таким чином, минуле набуває закономірних рис і відкривається усвідомленню. Особисте уявлення про історію укорінюється в людині разом з упевненістю в осмисленому характері минулого. Людина впевнено відчуває, що «за» нею немає безглуздя, того, що принципово не доступне розумінню. В буденності, як у «живій» тканині сучасності (теперішнього), людина розуміє й осмислює те, що відбувається. Кожна людина створює свою повсякденність, в якій, вона вступає в масу взаємозв'язків і взаємовідносин, зазнає ряду впливів.

Минуле відокремлене від людини. Але це не означає, що воно «вмирає». Впевненість в осмисленому характері того, що було, розповсюджена уявленням про історію, відкриває шляхи осмислення, розуміння, за умов переконаності, що було те насправді. Уявлення про історію принципово відкидає фантазії, здогадки, вимисли. З існуючим буденним уявленням історії людини відкривається можливість розуміння, яке хоч і вилучене із різноманітності її реального існування, все ж скероване не на абстрактну та сторонню область, а перебуває у контексті уявного формування органічного середовища. Загальний та іррефлексивний характер уявлення про історію своєю визначеністю підтримує недискретність людської присутності у світі.

При першому наближенні до змісту уявлення про історію з усією очевидністю проявляється неможливість виключення знання. Адже уявлення про історію, що відкриває шлях до її осмислення й розуміння, первісно має конструктивний характер. Так, воно не має прямої, лінійної залежності від деякого обсягу знань. Але це не значить, що воно самодостатнє. Значущість уявлення про історію набуває лише у системі знання, в той час, як у повсякденності щось виходить на поверхню, лише набуваючи значимого статусу.

Повсякденність не стоїть осторонь від певного функціонування історичного знання. На основі значимого уявлення про історію людина отримує якийсь історичний зміст, виходячи із зацікавлених позицій, що дають підставу для роздумів і обговорень, відкривають перспективи емоційного сприйняття. Завдяки іррефлексивності уявлень про історію, людина зосереджується на своєму відношенні до минулого таким чином, що хоча й утримує вихідні посилки: достовірність, осмисленість минулого, але вони не сковують увагу. Увага переключена на завдання власного осмислення, розуміння та емоційного переживання. Адже в повсяк-

денності людина мислить з позицій повсякденності, накладаючи на минуле відбиток теперішнього. Вона не просто не відчужує його, а й подумки формує розуміння, як певного роду участь. Повсякденність несе артикуляцію історичного знання, але знання в цих межах формує систематичність та аргументованість у комунікативному середовищі, що з точки зору теорії, вивіреного «монологу», говорить про деяку неповноцінність.

Показовим прикладом відношення етики до повсякденної життєдіяльності була для нас фраза: «Не етично». Звернемо увагу на її смисловий потенціал у звичайному слововжитку. Фраза «Не етично» має впевнену асоціацію з оціночною характеристикою фактичної сторони вираження кимось з людей самого себе. Це смислове поле укорінене у повсякденності і відповідає значному мовному простору. На поверхні сучасного смислового поля визначається опозиційним оцінним мисленням, розвинутих у повсякденності. Направлене воно на упорядкування взаємовідносин між людьми і одночасно лежить в основі такої можливості.

Людина, що говорить «не етично», або «недобре», або «не можна» і т. п., або ж: «правильно», «добре», «треба» і т. п., виступає відповідальним за правильний спосіб життя. Але вона акцентує увагу на «способі життя». Правильність же сама собою розуміється, інакше кажучи, вона несе її з собою неproblemатичним шляхом. Але, звичайно, у такому випадку людина, повинна відчувати за собою стійку структуру, на якій базувалася б оціночна визначеність опозиційного мислення.

Повсякденність проявляє таку структуру розповсюдження властивості загальнозначимості (загальноприйнятості). У повсякденності ми не знаходимо фактичної визначеності того, що закріплюється за загальноприйнятстю. Вона має контекстуальну природу, зачіпає відносини між людьми не деталізованим, а загальним шляхом. І лише у процесі оціночного опозиційного дискурсу загальнозначимість набуває «тіло», виразну визначеність. Не треба сприймати загальнозначимість у повсякденності як деяку рапресивну «стіну». Це досить мобільна структура, із значним дискурсивним потенціалом, який в опрeдмеченому вигляді називається мораллю. Мораль (як і уявлення про історію), підтримує не дискретну присутність людини у цьому світі.

Неважко помітити, що ми очевидним чином (як і у випадку з уявленням про історію), приходимо до необхідності розмови про артикуляцію знання. Адже оціночний дискурс передбачає найбільшу впевненість, зміст опозиційного мислення у ясній і чіткій позиції. Найбільша впевненість, ясність, чіткість — це ті характеристики, які однозначно зв'язуються у свідомості людини з уявленням про знання. На це неоднозначно вказував німецький філософ і соціолог Макс Вебер. Артикуляція знання у сфері людських взаємовідносин, звичайно, має персоналізований характер.

Етика не знаходиться, як було показано смисловим розгортанням фрази «не етично», осторонь від людських взаємовідносин, чим і здійснює своє відношення до повсякденності. Але ми поки що ніяк не визначили саму етику. Лише констатували виділеність етики із структур повсякденності. Для подальших роздумів нам необхідна допомога Людвіга Вітгенштейна. В «Лекції об етиці» (1929 или 1930 гг.) австрійський філософ дав визначення етики: «Этика — это исследование всего того, что делает жизнь стоящей, или исследование правильного способа жизни». Це визначення далеко не єдине і до того ж має достатньо широке значення, але саме воно виступає для нас теоретичною підтримкою. Повернемося дещо назад, а саме до загальної характеристики людини, що прийняла на себе обов'язки вираження оціночної позиції. Така люди-

на визначається відповідальністю за правильний спосіб життя. Ми з'ясували, що з оціночною позицією пов'язана артикуляція знання. Тоді така людина, звичайно, зберігаючи відповідальність, перетворюється у дослідника правильного способу життя.

Якщо подивитися на останню частину визначення, даного Вітгенштейном, то в ній ми знайдемо позицію людини, що сказала: «не етично», або «добре» і т. ін. Проте це ні в якому разі не говорить про те, що людина, яка активізована оціночною позицією, хоча б частково залучена до специфіки власне етичного знання. Оскільки, по-перше, треба мати на увазі закцентованість оціночної позиції, і, по-друге, звернутися до першої частини визначення Людвіга Вітгенштейна.

Нагадаємо, що спочатку мова йшла про акцентування уваги людини в оцінчних судженнях на «спосіб життя», де правильність розчиняється в контурах способу життя і не виноситься у проблематизованому стані. Перша частина наведеного нами визначення провіщає: «Этика — это исследование всего того, что делает жизнь стоящей», — що достатньо ясно вказує на акцент етичної думки, а саме на первісну проблематизацію етичного знання з точки зору якості життя.

Відповідно, у другій частині визначення предмет етичного інтересу зосереджується на правильності, а те, що вона немислима поза способом життя, само собою розуміється. І хоча артикульоване у повсякденності оцінчне знання і етичне знання впливають з одного джерела, але походять вони різними способами.

Для етичного і оцінчного знання характерні прямо протилежні інтенції. Якщо для першого актуалізується універсалізація «правильності», що передбачає «спосіб життя», то для другого певний «спосіб життя» має на увазі «правильність». Таким чином, етика як галузь знання, виділена із повсякденності. Проте вона співвідносна з побутовою у повсякденності структурною визначеністю.

У відношенні історії й етики артикуляція повсякденності знання мала різний характер. Етика не допускає трансформації артикульованого повсякденності знання в етичне знання. Вже на основі повсякденності намічається «свавільна» природа етичного знання. І те, що етичне знання має вихідну точку зіткнення з артикульованим повсякденністю знанням, але рухається з ним в різних напрямках, лише підкреслює його власний простір. У зв'язку з історією мова йшла про артикуляцію повсякденності історичного знання. Правда, воно постало з боку деякої неповноцінності. Увага до повсякденності не вирішує питання про присутність історії як повноцінної і свавільної галузі знання. Наше подальше завдання пов'язане з вирішенням цього питання.

Тепер подивимося на історію з боку самого знання. Це значить виключити будь-яке його виведення і надати йому самодостатні можливості до розкриття. Але вести мову про організованість історичного знання на основі невизначеності знання як такого, не видається можливим. Якщо знанню надати самодостатній простір для власної експлікації, то постає проблема оформлюючого замкнутого імпульсу. Культура, поряд з повсякденністю, несе такого роду імпульс. Зосереджується він в області науки. Звичайним стало говорити про знання, в першу чергу, як про наукове знання.

Окремі науки знаходять свою визначеність в своєму, окремому від інших, предметі зацікавленості, відрізняє їх і спосіб розробки предмета, у сферу наукового інтересу потрапляє те, що воно є, тобто є тим, що мислиться (розглядається, припускається, враховується), як існуюче наявним чином. Спосіб розробки предмета в науці зорієнтований на утримання якості «чистоти» предмета.

«У науки в противоположность повседневной практике есть та характерная особенность, что она, присущим ей только образом, подчеркнуто и деловито дает первое и последнее слово исключительно самому предмету» (5) «Є» відноситься до природи в різноманітних її проявах, формуючи тим самим предметну область значного корпусу наук. «Є» відноситься і до історії, стверджуючи історію як науку. «Как раз если смотреть из точки зрения науки, ни одна область не имеет превосходства над другими, ни природа над историей, ни наоборот. Ни один способ разработки предмета не имеет преимуществ перед остальными. (6). Точка зору науки відокремлює історію як область знання від повсякденності, «возвеличує» історичне знання до параметрів власного значення (наукового значення) і замикає історичне знання на самому собі. Робота з історичним знанням обмежується повноваженням істориків (спеціалістів). З їх відмовою від довільності (сваволі) у роботі з історичним знанням, воно набуває «свавільної» природи, говорить само за себе. Властивість спеціаліста — неупередженість, «чистота» ставлення, до предмета.

«Свавільну» природу етичного знання ми зачепили поза відокремленням від повсякденності, на основі виділення із повсякденності. Це говорить про те, що етика не зовсім можлива з точки зору науки. Предмет етики — мораль — не може говорити сам за себе, тому, що нема людини, виключеної із опозиційного оціночного дискурсу, немає «чистого» спостерігача, необхідного для якості «чистоти» предмету. Хабермас констатує: «...в новое время происходит дифференциация ценностных сфер науки, морали... В соответствующих культурных системах деятельности инститеализируются научные дискурсы, исследования морали». (7) Не треба звідси робити висновок про те, що дослідження в області моралі принципово відсторонені від науки, розвиваються якимось зовсім відмінним чином і являють собою не справу спеціалістів. Етичне дослідження багато в чому направлене на констатування своєрідної «чистоти» предмета етики-моралі. У протилежному разі, етика неминуче скоротиться. До моралізаторства (універсалізації узагальноної, уявно сконструйованої оціночної позиції). Шлях до своєрідної «чистоти» етичної уваги пролягає не через відкидання теперішнього (сучасного) оціночного дискурсу і «порожню» (далеку від реальності) ідеалізацію, а через взаєморозуміння того взаємозв'язку, в який потрапляє реальний оціночний дискурс по відношенню до власних, внутрішніх ідеалізованих можливостей. Так через проблематизовану актуалізацію потенціалу оціночного дискурсу, зосередженого в моральній свідомості людей, етичне знання формує «чистоту» предмета. Відштовхується етичне дослідження від моральної свідомості людей, але одразу ж утримує спеціальний теоретичний спосіб підходу.

На перший погляд, з історичним знанням проблема «чистоти» не виникає. З одного боку, артикуляція історичного знання розповсюджена у повсякденності; з іншого боку — історія як наука. І зі «зверхньої» позиції історії, як науки, історичне знання, доступне повсякденності, уявляється чимось незначним і навіть недоречним. Історію знає лише історик, тому що він стоїть на варті «чистоти» історичного знання. З точки зору науки, воно так і є. Але чи самодостатня точка зору науки по відношенню до історії? Історична свідомість є не лише в істориків, залучених до історичного знання. Вона розширена уявленням про історію і в масовій свідомості людей. Правда має постісторичний характер, «цитує» минуле з думкою про його значимість, актуальність для сьогодення. Створюється враження, що історія як наука повинна бути суворо огорожена від масової історичної свідомості, тому що, якщо вона і не створює загрози для окремих фрагментів історичного знання, то для системи історичного знання несе безпосередню небезпеку. «Цитувати»

минуле з актуалізацією його в дні теперішньому — це не значить пере-
кручувати, вигадувати, що власне і не дозволяє робити уявлення про
історію у масовій свідомості, але це значить стати на шлях переваг у
загальній системі історичного знання. Вибірковості у системі знання
жодна наука дозволити не може, бо тоді в цілому ставиться питання
щодо об'єктивності знання. На те наука і наука, що в культурі вона
розрізняє себе від повсякденності. Історії ж, як науці, не підвладна ра-
дикалізація розрізнення з повсякденністю. «Долг историка — постичь
ту констелляцию, в которую его собственная эпоха вступила относительно
но в поле определенной, более ранней». Историк не працює з актуаль-
ністю, і для професійного інтересу не має оціночного значення визна-
ченість епох, але взаємозв'язок масової історичної свідомості і науки іс-
торії має суттєве значення в необхідності урахування визначеності су-
часності. Історичне знання і з боку історії як наукової сфери знання не
відсторонюється від масової історичної свідомості з її артикуляцією
актуальності.

Отож ми можемо підсумувати. Пройшовши етапи розрізнення історії й етики, ми, нарешті, загальну про них розмову здійснили у конкретному руслі. І, здійснилася вона на основі визначеності історії й етики як галузей знання. Проявився зв'язок актуальності як з історичним, так і з етичним знанням, і окреслилась їх віднесеність, відповідно, до історичної і моральної свідомості. Власне, ми почали статтю з тези про теоретичну роль знання по відношенню до історії й етики. Хід наших роздумів у результаті привів до не формального, а наповненого реальним змістом характеру цієї тези. Нашу увагу спочатку також привернула до себе повсякденність. Увагу до повсякденності ми утримували до останніх рядків. І саме завдяки цьому загальна розмова про історію й етику в запропонованому нами контексті відбувалася. Повсякденність про що нам говорить? В першу чергу, вона говорить про людину, до того ж не про якусь окрему і не про якусь особливу, а про звичайних людей. В своїй загальній розмові ми виходили із близькості історичного й етичного знання людям. В структурі людського знання місце історії й етики локалізується через їх зв'язок з певними видами духовної життєдіяльності людини. Вільгельм Дільтей і історію, й етику відносив до «наук про дух», рішуче відрізняючи їх від «наук про природу».

Історичне й етичне у світогляді сучасної людини, де, зрозуміло, значну роль відіграє знання, природно конститує особливий духовний простір, у висвітленні якого складно зробити той чи інший акцент, бо одне без одного невимушено втрачає свою смислову вагомість. Так наша з вами реальність характеризується спростуванням спадщини. І в певній мірі це природний і здоровий процес, так як «критика і самокритика» є «рушійними силами» людської самосвідомості. Але справа у тому, що у реаліях нашого дня здебільшого самосвідомість не стверджується, а руйнується, бо ми створюємо штучний, узагальнений образ «спадщини», уникаючи проблеми розуміння. І наш «життєвий світ» набуває «сучасної» якості тільки тому, що, будучи онтологічно закоріненним у історичному просторі, через наше усунення проблеми уважного розуміння і потреби в різнобічній, усвідомлюваній оцінці минулого, втрачає цілісність. Життя здається чимось виключним. Вбачається до-
вольним звернення до сучасного, неоконсервативного лозунга «можності до минулого», який аж ніяк не «ділиться» між історичним і етичним. Актуальність такої ситуації, більш чи менш, характерна цивілізованому людству.

Джерела та література:

1. Хабермас Ю. Модерн — незавершений проект? // Вопросы философии, 1992. — № 4. — С. 45.
2. Шлик М. Поворот в философии // Аналитическая философия. Избранные тексты. Изд. Московского университета, 1993. — С. 31.
3. Люббе Г. Цит. по Єрмоленко А. «Этика ответственности и социальное бытие человека. Современная немецкая практическая философия». Киев, 1994. — С. 11.
4. Виттейштейн Л. Лекция об этике // Историко-философский ежегодник. 89. М., 1989. — С. 228.
5. Хайдеггер М. Что такое метафизика? // Сб. Время и бытие. Москва, 1993. — С. 17.
6. Там же. — С. 16.
7. Хабермас Ю. Модерн — незавершений проект? // Вопросы философии, 1992. — № 4. — С. 45.
8. Там же. — С. 42.

